

kivirágzott fa, egyik ágán egy friss teától gőzölgő csészével. Az új helyen gyökeret ver tehát a család, de a gyökérzet őrzi a régmúlt emlékeit is.

Az *Otthon* líraian szép, képileg összetett megfogalmazása egy olyan életese-ménynek, amelyet sok gyermek megtapasztal élete során. Segítő könyvként módot adhat arra, hogy a gyermek a szülővel együtt megfogalmazza a költözéssel kapcsolatos szorongásait, gondolatait és vágyakozásait. A képek érzelmileg is formát adnak nehezen kimondható érzéseknek, félelmeknek, ahogy kiutat is mutatnak a remélt egyensúly felé. Mindezt olyan magas művészi színvonalon teszik, ami észrevétlenül is rávezeti a fiatal nézőket arra, hogy a képzőművészet alkalmas összetett lelkiállapotok, érzések kifejezésére. Olyan kötet ez, amelyet új otthonba költözve magával vihet a gyermek felnőtt korában is, mivel nem csak a mondan-dója, de a művészi ereje is örökérvényű. (*Vivandra*)

RÉVÉSZ EMESE

A falu hozzáférhetőségének kísérlete

A MAGYAR FALU POÉTIKÁI, SZERK. KORPA TAMÁS – PATAKI VIKTOR – PORCZIÓ VERONIKA

A magyar falu poétikái című, a Fiatal Írók Szövetsége 2016-os falu-tematikájú konferenciájának előadásaiból szerkesztett tanulmánykötet kérdésfelvetése – hogyan hozzák létre az irodalmi szövegek a falut, és milyen ábrázolási hagyományok alakultak ki az elmúlt két évszázadban – azért izgalmas, mert egyúttal arra is rákérdez, hogy mi a falu, és létezik-e még. S miközben a szövegekből e kérdésekre közvetve vagy közvetlenül kaphatunk valamiféle választ, ezalatt a kötet nagyon eltérő horizontokat mutat fel: öröklődő poétikai tradíciók (például az ún. „móriczi hagyomány”), egy konkrét falu hagyományai (például Torockó) vagy éppen a „globális falu” képzetei nagyon eltérő, egymással egyáltalán nem vagy csak részle-gesen érintkező kérdéseket intéznek az olvasóhoz.

Kulcsár Szabó Ernő egyik írásának alcímében teszi fel a kérdést az irodalomtörténet-(írás) problémájáról szólván, hogy „Megírható-e egy hozzáférhetetlen »mi-benlét« története?” A kérdés alkalmasint a jelen kötet érdeklődésének homlokterében álló falura is vonatkozatható, amennyiben a *mi* a falu kérdése a *hogyan* jön létre problematikáján át végül is e létrejövés/létrehozás artikulálhatóságának kérdésére is irányul. A falu ugyanis, a kötet írásai legalábbis erről tanúskodnak, csak annyiban hozzáférhető, amennyiben sikerül eltávolodni tőle, vagyis „belülről” nem ábrázolható. Csakhogy ez az elmondhatóságnak azt a problémáját hívja elő, amellyel már Illyés is szembesült a *Puszták népében*, amikor mindjárt a könyv első lapján ezt írja: „Vidéken születtem és nevelkedtem, de a falvak életéről sokáig alig tudtam többet, mintha városban pillantottam volna meg a napvilágot.” Vagyis aki benne él a faluban, annak a megértés azon módozataihoz, amelyekre a kötetben elemzett művek (és végül is maguk az elemzések) kísérletet tesznek, nemigen

vezet útja. A faluból való kilépéssel azonban az leginkább öröklött diszkurzív mintázatok és poétikai hagyományok formájában válik hozzáférhetővé: vagyis továbbra sem a falu, mint inkább annak valamiképpen – adott esetben az irodalmi elbeszélismódok tradíciói által többé-kevésbé meghatározott – elbeszélése.

Az általam legfontosabbnak ítélt, imént artikulált kérdés(ek)re, ami tehát a falu létezésére, illetve megismerhetőségére vonatkozik, már a címében is egyfajta választ kínál Szirák Péter tanulmánya: *Az elveszett falu* (171–181.) cím ugyanis azt sejteti, hogy a falu mint szokásrendszer, életér és egyfajta kulturális mintázat többé már nem vagy csak meglehetősen csökevényesen hozzáférhető. Szirák írása korántsem csak az irodalmi inszcenírozásra figyel, hanem például a képzőművészetre és a színházra is. Argumentációjának végkövetkeztetése a kötet vállalkozásának egészére nézvést is nem csekély – igaz, nem éppen pozitív – tanulsággal szolgál. Darvasi Benedek és Pintér Béla *Parasztooperájáról* szólván teszi ugyanis azt a megállapítást, hogy „valahogyan ebben a szatirikus, illetve pastiche-os, parodisztikus kavalkádban ott van a kortárs falu mint megszűnőben lévő színtér, hang és mozdulat. Talán inkább ott van, mint a kortárs magyar irodalomban.” (180.) Szirák a honismeretei útirajzoktól kezdve a két háború közti szociográfiákon, valamint Borbély Szilárd *Nincstelenekjén* és Oravecz Imre *Halászemberén* keresztül jut el Bukta Imre művészetéig és a *Parasztooperáig*. A szociográfiáról értekezve fontos distinkciót tesz, amikor a tanúságtevés reflektáltsága szempontjából szól a szociográfia két hagyományáról: a faluszociográfia inkább háttérbe szorította, az ún. valomiasos szociográfia inkább láthatóvá tette a tanúságtevő személyét. A tanúságtevés, amiként azt Lőrincz Csongor a témának szentelt könyvében is kiemeli, első sorban az igazságossággal áll összefüggésben, így aztán a szociográfia irodalmának egyik nagy hagyománya az elmaradottság és a szegénység színre vitele, illetve annak felszámolhatósága. „A falut szemlélő távlat ezt az idegenséget [a falu és a szemlélő közötti idegenséget – U. D. M.] rendszerint egy értékviszonylatot teremtvé az elmaradottsággal és az elnyomottsággal hozza összefüggésbe, minél fogva az ábrázolás a kijavíthatósággal, az átalakíthatósággal, a fejleszthetőséggel, vagyis voltaképpen a jövő perspektívájával kerül kapcsolatba, s erősen tanító célzatú lesz.” (173.) Mármint a *Nincstelenek* vagy Oravecz művei olyan időszakban íródtak, ellentétben a faluhoz köthető szövegek jelentős részével, amikor annak kultúrája fokozatosan, s meglehet, végérvényesen, eltűnt. „Hogy a falusi életformának (különösen a boldogabb vidékeken polgáriasított változatának) mással nem helyettesíthető – ökológiai és ökonómiai – önértéke van, s hogy a falu elvesztése pótolhatatlan értékvesztés, az nálunk Oravecz Imre Szajla-verseiben mutatkozik meg először kiérlelt és egyedi *poétikai* érvénnyel és nagy művészi erővel” (177., kiemelés az eredetiben). Az értékelő távlatban Oravecz írásművészete mellé Bukta Imre munkássága és a már idézett *Parasztoopera* helyeződik, míg a *Nincstelenek* esetében inkább annak egyetlen színvonalát emeli ki Szirák interpretációja.

A *Halászember*, valamint az *Ondrok gödre* elemzésére két szöveg is – Pataki Viktor és Mészáros Márton tanulmánya – vállalkozik a kötetben. Előbbi Kulcsár-Szabó Zoltán nyomán azt vizsgálja, hogy miképpen működik, és milyen szereppel bír az emlékezés az *Ondrok göndrében*, hogyan „ágyazódik bele a regény narratívájába a felidézés és felejtés kettős stratégiája, s miként vezet ez Szajla mnemoto-

poszának megalapításához, valamint a magyar falu kulturális emlékezetének lehetséges problémáihoz”. (195.) A szerző tehát Kulcsár-Szabó azon megállapításából indul ki, mely szerint a *Halászóember* az „emlékezet könyve”, vagyis kiszakítja Oravecz művét a falureprezentációknak azon sorából, amelyek elsősorban tematikusan és referenciálisan kívánják olvasni a kötetet. Pataki számára ezzel szemben a falu nem annyira színtér, mint inkább trópus, érvvezetésének középpontjában pedig mindenekelőtt a vizsgált szöveg „textúrájában megképződő poétikai történések” (194.) állnak. A tanulmány egyik jelentékeny megállapítása szerint az *Ondrok gödre* elbeszélője a „regénybeli történések olyan időbeli metszéspontjait mutatja fel, amelyek a gazdaság technikailag értett átállását a kulturális emlékezet útjelzőit eltörlő felejtés aleseteivé teszik” (208.). Az olvasott kötet legterjedelmesebb részeit a földművelési technikák megváltozásáról szóló leírások jelentik, amelyekben tehát nem egyszerűen eszközök lecserélésére kerül sor, hanem azok – az új eszközök – a földhöz való viszony megváltozását, végső soron a „paraszi lét alapvető feltételeinek” (208.) módosulását eredményezik.

A technika (a gép) és a falu viszonya, valamint az utazás és a pénz áll Mészáros Márton Oravecz-értelmezésének homlokterében. Az értekező a gép mint protézis, illetve mint már nem protézis elméletéből indul ki, és azt mutatja meg Móricz *Életem regénye* és az *Ondrok gödre* komparatív elemzésén keresztül, hogy a gép megvásárlása és megérkezése (mi több, pusztá léte) radikális változásokat idéz elő a falu életében: a gőzgép vásárlása a „létező és legitimnek tekintett társadalmi rend megsértéseként értelmeződik” (219.). A gép és a pénz (mint technika) azáltal lesz több az ember „meghosszabbításánál”, hogy önálló „életre kel”, és az embert ön-maga szabályaihoz kényszeríti. „A folyamat [...] mintegy szükségszerűen vezet oda, hogy ezek az eszközök (vagy médiumok) megalkotják saját világukat, eszközlétük önálló létté válik, s ennek révén képesek tárgyiasulni »alkotójukkal«, az emberrel szemben, aki ezután gyakran képtelen interiorizálni őket.” (229.) Így a pénz hiányában az Árvai családnak a Szajláról történő elutazása egy ponton túl éppen a Szajlára való visszatérés (és a mezőgazdasági munka végzésének) gátjává válik. A tanulmány azt mutatja meg, hogy a különféle „testkiterjesztések” hogyan épülnek fel, s válnak a regény meghatározó alakzataivá.

A falu fogalmának tisztázó igényű megközelítést végzi el Németh Zoltán, aki a falu konkretizáltságától a „világfalú” elméletéig jut el. Az írásában is artikulálódik a falu hozzáférhetőségének és ábrázolhatóságának már érintett problémája, vagyis hogy „a faluról mindig mások beszélnek és tesznek megállapításokat, városi nyelven, városi szokások felől, városi nézőpontból – a falunak nincs nyelve, sem önmagára, sem a világra” (182.). Ezzel függ össze, amit Szirák Péter írásával kapcsolatban már idéztünk, hogy ti. a falu ábrázolása – szükségképpen tehát a város felől – mindig az elmaradottság jelképe, egyszersmind fejlesztendő, javítandó fenomen. Németh Tózsér Árpádot idézve fogalmazza meg a faluval kapcsolatos beszéd alkalmasint egyik legfontosabb megállapítását, miszerint a falu „mára urbanizálódott, kis(ebb) városként jelenik meg, lakosai közül a hagyományos falusi munkákat az elenyésző kisebbség végzi – a falu megszűnt falunak lenni” (187.). Alighanem ebből fakad a falunak az a mindennapi tapasztalata, hogy városnak sívár, falunak viszont „város”, ezért aztán sem valódi faluként, sem városként, sem kulturális „re-

zervátumként” nem megtapasztalható. Németh végül is három típust különít el: 1) modernizálódó települést (amely inkább már kisváros vagy agglomeráció), 2) „globális falut”, amelyet az új technomédiumok hoznak létre (vagyis nem konkrét, hanem virtuális tér) és 3) az analfabetizmus helyét, vagyis a falut mint marginális teret (persze, alkalmasint megint a város felől nézve). (189–190.) A falu eredeti jellegéből, szokásrendjéből és a benne élők társas viszonyaiból viszont az első és a harmadik sem sokat őriz már.

A kötetben négy olyan írás található, amely konkrét – referencializálható – településről vagy régióról (eltekintve most Szajlától) fogalmaz meg állításokat. Keszeg Anna a torockói viseletről, annak „poétikusságáról”, valamint mediális kisajátításairól értekezik (*Mennyire poétikus a magyar paraszt öltözete? A torockói népviselet mediatisztikus kisajátításai*, 77–93.); Jánosi Zoltán Ratkó Józseféről ír, s közben a Kádár-kori Nagykállóról is érdekes és értékes megállapításokat tesz (*A nagykállói világhökusz. Ratkó József és a magyar világhökusz*, 139–155.); akárcsak Száz Pál, akinek a Patai József *A középső kapu* című művéről írott elemzése a kollektív emlékezetbe más okokból bekerült Gyöngyöspata 19–20. századi állapotairól is referál (*Emlékezet, határátlépések és transzferek Patai József A középső kapu című művében*, 111–139.); Kollár Árpád pedig a két világháború közötti vajdasági magyar irodalomról szól (*A couleur locale elméletének identifikációs szerepe a két világháború között a vajdaságinak nevezett magyar irodalmi nyilvánosságban*, 93–111.). Míg Keszeg tanulmányának kérdező horizontja nem érintetlen a divat diskurzusaitól sem, addig Jánosi és Kollár a lokális és regionális irodalmi szerveződésekre vonatkozó – részben akár általánosítható – megállapításokat is tesz. Utóbbi a *couleur locale*, azaz a „helyi színek” elméletéből indul ki, amely a vajdasági(nak nevezett) magyarság Trianon utáni kisebbségi helyzete miatt került az irodalmi viták fókuszterébe, kielégítő jelentést azonban a megjelenése óta nem sikerült kölcsönözni a fogalomnak.

A konkrét településekről is szóló tanulmányok egy nagyobb blokkot alkotnak a kötetben (a 77. oldaltól a 155. oldalig), ezt szakítja meg három általánosabb, illetve részben elméleti jellegű írás (Szilágyi Zsófia, Szirák Péter és Németh Zoltán gondolatmenetei), amit az „Oravec-szekció” két tanulmánya követ. A kötet, felteszem, tudatos szerkesztői döntés eredményeként így bontja két részre, egy 19–20. századi blokkra és egy kortárs irodalmi egységre a szövegeket, amiben a választóvonalat Szilágyi, Szirák és Németh értekezései jelentik. A gyűjteményt nyitó írás, Hansági Ágnes tanulmánya a könyv leghosszabb, majd’ hetven oldalas írása (amely ilyenén módon szét is feszíti a többi írásra a terjedelem tekintetében jellemző viszonylagos rigorozitást) a 19. századi, Kisfaludy Károlytól Jókaiig terjedő időszak elbeszéléseiben vizsgálja a falu ábrázolását. (*Kultúra, táj, kultúrtáj. A falu és a »földrész« a 19. századi magyar elbeszélésekben Kisfaludy Károlytól Jókai Morig*, 9–77.) Tanulmányának egyik fontos megállapítása a kötet tárgyára is vonatkoztatható. „Jókai novellisztikájában már az ötvenes évtizedben megjelentek azok a cselekvő, izgalmas, összetett és sokszor ellentmondásos parasztfigurák, amelyeknek köszönhetően a magyar falu reprezentációja kilépett az egyenműsítő, sokszor népmesei klisészerűségből.” (75.) *A magyar falu poétikájának* írásai ugyanis majd’ mindig egyik esetben számot vetnek a falu sematikus, leegyszerűsítő ábrázolásával, vala-

mint azzal, hogy e sematikussággal ellentétben a falu valójában rétegzett, társadalmi, gazdasági és kulturális tekintetben is sokszínű. A falunak ez a népmesei kliséket idéző ábrázolása éppúgy revízióra szorul, ahogyan az elemzett szépirodalmi művek recepciója is, amely sokszor nem az irodalmat, mint inkább a falu megjelenítésének ideologikus konstrukcióit kereste a szövegekben. (Vö. például az Oravecz-recepció és a népi irodalmi hagyomány viszonyával.)

Ilyesfajta ideologikus konstrukció az ún. „móriczi hagyomány” is, amely a különféle, a faluval vagy a parasztsággal valamilyen módon kapcsolatba hozható művek kritikai fogadtatásakor rendre előkerül, s amelyet Szilágyi Zsófia igyekszik tanulmányában valamiképpen értelmezhetővé tenni. Csakhogy a kritikai praxis során alkalmazott „terminusról” nem sok biztos állítható, azon túl legalábbis, hogy a homályos értelmű jelzős szerkezet valójában Móricz munkásságának valódi karakterét is elrejtí az olvasó elől. „[...] ha a kortárs irodalom »faluregényei« kapcsán nemcsak az emlékeinkre támaszkodva emlegetünk »móriczi hagyományt«, de újra is olvasunk egyes Móricz-műveket, felfedezhetjük Móricz kétségeit a falu felemelésével, a kultúra mindenhatóságával kapcsolatban, vagy megdöbbenve észlelhetjük, hogy a kiközösítés, az idegenné válás szükségszerű előzménye a személyes felemelkedésnek és az értelmiségivé válásnak.” (169.) Móricz ugyanis maga is szembenézett a faluról szóló irodalom hagyományaival, saját megszólalását pedig azokhoz képest alakította.

A kötetet Oláh Szabolcs Cserna-Szabó András *Sömmi* című regényének („ördögi eastern”-jének) rendkívül alapos elemzése (239–273.), valamint Győrffy Ákos *Abogy megtörik* című megkapó esszéje zárja. Az esszé, amellet, hogy emléket állít Borbély Szilárdnak, az idegenség érzését is artikulálja, amely egyrészt a Győrffy szövegét megelőző tanulmányok által elemzett műveknek is vissza-visszatérő eleme, másrészt szoros összefüggésben áll a falu megtapasztalásának azon módzataival, amelyeket a korábbiakban láttunk. Ettől aligha függetlenül *A magyar falu poétikái* című kötet egyik tanulsága számomra az volt, hogy a falu „mint olyan” nemigen hozzáférhető. Ami belőle megtapasztalható, az az irodalmi szöveghagyományok mintázatain átszűrődő poétikai stratégia, cselekmények színtere, motívum, diszkurzív keret. S hogy ezek között hol van a falu, s hogy hozzáférhető-e, az a kötet elolvasása után is kérdés marad. (*Fiatalkor Szövegsége*)

URI DÉNES MIHÁLY